JA OM

Sebaidentifikácia v multietnickom prostredí ako prostriedok etnickej tolerancie
2019 – 1 – SK01 – KA201 – 060682

Krátkodobé školiace podujatia pre zamestnancov / Metodické usmernenie pri tvorbe výstupu

Školiace podujatie z oblasti
dialektológie a prepisu nárečových textov ako prostriedku sebaidentifikácie

Význam fonetickej transkripcie pre udržanie lokálnych nárečí

doc. Dr. Jasna Uhlárikova
Oddelenie slovakistiky
Filozofická fakulta
Univerzita v Novom Sade

UNIVERSITAS STUDIORUM NEOPLANTENSIS MCMLX

Nový Sad, Srbsko
19. – 21. októbra 2020

Erasmus+

Fonetická transkripcia je:

- **súbor znakov** (grafém a diakritických znakov), ktoré sú foneticky jednoznačne definované a používajú sa na presný záznam, znenie hovoreného prejavu
- pre každý jazykovo funkčný zvuk, ktorý možno zachytiť sluchom, používa sa osobitný znak
- **IPA** - *International Phonetic Association*
- v slovenčine sa používa fonetická transkripcia **zmiešaná** zo znakov IPA a zo znakov slovenskej ortografie (obsahuje aj mäkčene a dĺžne)
- znakov fonetickej transkripcie **viac** ako sa používa v pravopisnej sústave hláskového písma (v abecede)

Odborná transkripcia

(niektoré základné úkážkové znaky a príklady)

- mäkké spoluhlásky ***ď, ť, ľ, ň*** sa v ortoepickej interpretácii (vo výslovnosti) vždy, v každej pozícii, zapisujú s mäkčeňom

- znaky ***d, t, l, n*** aj pred písmenami *i, í, e, ia, ie, iu* v transkripcii označujú tvrdú výslovnosť

opatera, dedina [opaťera, ďeďina]

Martin, rutina [martin, rutina]

Pozor!

- transkribované texty sa vždy píšu do hranatých zátvoriek **[ ]**
- nepoužívajú sa veľké písmená, bodky a čiarky
- hláska ***i, í*** v transkripcii sa vždy píše ako **[i, í]**, v transkripcii nepoužívame ypsilon

Napr.: **višňa, písať, nikto, dýchať, mydlo a dym**

[višňa, písať, ňikto, díxať, midlo, dim]

- jednej hláske zodpovedá jeden grafický znak; platí pre písmená, ktoré pozostávajú z dvoch grafém na označenie jednej hlásky

ch [x] chodím [xoďím]
dz [ʒ] medzera [meʒera]
dž [ž] hádžem [hážem]

- ak sa v slove vyskytne písmeno ***x***, napr. *text* zapisujeme ho pomocou dvoch znakov, ktorými označujeme tie hlásky, ktoré pri výslovnosti počujeme: k a s

x [ks] text [tekst]

- dvojhlásky ***ia, ie, iu, ô*** zapisujeme **[ľa, ľe, ľu, ľo]**

- existuje viac rozličných výslovností spoluhlások ***n, m, v*** a ***i***

Napr.:

[n] – predoďasnová záverová nosová **nový [noví]**

[ŋ] – mäkkopodnebná záverová nosová **banka, mienka [baŋka, mĭeŋka]**

[m] **hanba, bonbón [hamba, bombón]**

v [v] voda [voda]
v [f] včera [fčera]
v [ŭ] pravda [praŭda]

‿ – splývavá výslovnosť
| – pauza (čiarka)
|| – koniec vety (bodka, výkričník, otáznik)

Ábel Kráľ

Pravidlá slovenskej výslovnosti

(kodifikačná príručka)

JA OM

Sebaidentifikácia v multietnickom prostredí ako prostriedok etnickej tolerancie

2019 – 1 – SK01 – KA201 – 060682

UNIVERSITAS STUDIORUM NEOPLANTENSIS MCMLX

Erasmus+

Znak	príklad
a	papier, rada
á	páper, zákon
ä	mäso, vädnúť
e	večera, les
é	dcéra, réva, nové
i	pivo, dymiť
í	písať, výbor
o	popol, slovo
ó	pól, óda
u	puto, kukučka
ú	púpava, dúfať
ĭa	piatok, žiadať
ĭe	spievať, dieťa
ĭu	cudziu, paniu
ŭo	vôľa, pôvod
p	popol, papier
b	bába, baran
m	mama, pumpa
ŭ	pravda, dlhou ulicou
f	fajka, všiť, včela
w	vdova, v zime, šéflekár
v	hlava, v izbe
m̄	amfiteáter, tamvon
t	vata, tamten
d	Adam, voda
n	rana, žena
m̥	hm, hmkať

znak	príklad
s	osa, syseľ
z	váza, zoznam
n̥	panský, inžinier
c	práca, cicavec
ʒ	hádzať, medza
š	kaša, pešo
ž	veža, žaba
č	čečina, mača
ǯ	džem, Hodža
r	para, driemať
r̥	vrch, hrb
ŕ̥	vŕba, kŕč
l	skala, sklo
l̥	vlk, hlboko
ĺ̥	vĺča, stĺp
ť	Maťo, platiť
ď	háďa, dediť
ň	vaňa, nehanebník
ľ	ľad, koleno, liek
j	dvaja, prijímať
ĭ	kraj, krajský, dej
k	páka, poklad
g	gágať, Gregor
x	chata, pochvala
ɣ	vrch hory
ŋ	tenký, Anka
n̄	bronchitída
h	dúha, hora

Ukážka prepisu textu

- **Takto píšeme:**

  Môj život je jednotvárny. Trochu sa preto nudím.
  Ale keď si ma skrotíš, bude môj život prežiarený slnkom.

- **Takto čítame/hovoríme:**

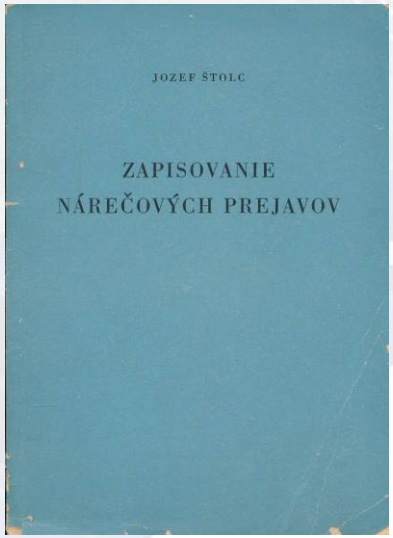
  [mŭoi̯ živod̯ je̯ jednotvárni || troxu̯ sa̯ preto̯ nuďím || aľe̯ keť̯ si̯ ma̯ skroťíš | buďe̯ mŭoi̯ život̯ prežïareni̯ slŋkom ||]

- **Prečo sa používa fonetická transkripcia?**

- v lingvistike na presné objasnenie výslovnosti slova (pomáha nám správne vysloviť slová)
- pomáha rozlíšiť dve slová, ktoré majú rovnaký pravopis, no odlišnú výslovnosť
- pri učení sa cudzieho jazyka
- **na zachytenie nárečových podôb jazyka**

Zapisovanie nárečových prejavov (1961)

Jozef Štolc

(1908-1981)

Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku (1949)

Reč Slovákov v Juhoslávii (1968)

Sebaidentifikácia v multietnickom prostredí ako prostriedok etnickej tolerancie
2019 – 1 – SK01 – KA201 – 060682

Daniel Dudok
(1932-2015)

Nárečie Pivnice v Báčke
(1972)

O slovenskom jazyku v Juhoslávii
(1996)

Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku
(2010)

Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku a vývinu obce
(2013)

- nárečia lokalít vo Vojvodine sú väčšinou **stredoslovenského** typu
- nárečie Pivnice a katolíckej časti Selenče je **západoslovenského** typu
- východoslovenský typ nárečia nie je zastúpený

- Michal Filip, Miroslav Dudok, Anna Marićová, Anna Makišová, Zuzana Týrová, Anna Margaréta Lačoková
- študentské diplomové práce (Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta v Novom Sade)

Práca dialektológa:

- dobre poznať foneticko-fonologickú sústavu jazyka a jej pravidlá
- príprava pre výskum a odchod do terénu
- starostlivý výber informátorov
- rozhovor s informátormi
- zvukový záznam rozhovoru
- spracovanie materiálu
- prepis/fonetická transkripcia

- **Prečo je fonetická transkripcia významná pre udržanie lokálnych nárečí?**

Ranko Bugarski

„Kultúra, jazyk a národ vzájomne sa podmieňujú.
Niet národa bez kultúry a jazyka, ani kultúry bez jazykového výrazu,
ani jazyka bez kultúrneho obsahu.“

- je prostriedkom zachovania kultúrneho dedičstva
- zisťujú sa aj historické, kulturologické a sociologické fakty o spoločnosti a lokalite
- je dôležitá v lingvistike – pomáha lepšie poznať vlastný jazyk, jeho históriu a vývin z pohľadu diachrónneho aj synchrónneho výskumu jazyka, ktorý je dynamický systém („živý organizmus“)
- je svedectvom pre budúce generácie
- komunikačné ciele

Ukážka **odbornej** fonetickej transkripcie

„Sirvotke uš sa plnoŋ kveťe, už iɣ načiɴ saďiť, visáʒaď do zahratkoʊ̯. Oňi sa saďi̯a teraz v jesem a ostávajú aj za jar. Tam, do horúciho ľeta, ke ‿ ca saďí ňi̯ečo druhʊ̯o. Jesi̯eŋke tera ‿ začínaju. Za Fše svatiɣ budu akože najkrajši̯e. V novembri začínaju sa predávať, aľe hlaʊ̯ňe tag okolo prviho novembra budu najvi̯acej kvitnúť. Tag zo sirvotkámi ňižd ňi zvlášno. Čo ja vravím, najednodukši̯e sa už vipestuvaňi̯e, ke ‿ ca posaďi̯a do tej prekopaňej zemi. Do zemi móž dať totoka hnojivo, hlaʊ̯ňe bolo bi ľepši̯e mašťaľnʊ̯o, prekopať, posaďiť tú sirvotku, ces poľi̯evaňi̯a priχráňiť troška, ňenačiɴ veľa. Aj to je to. Ňenačim iχ stri̯ekať, pekňi̯e sa, ostávaju. χrizantémi saďíme zo saďeňicoʊ̯. Teras keď ona vikvitňe, ke ‿ ci ženi kúpi̯a, kerá kce, abi jej, im ostáľi, tak to móž razon do zahratki visaďiť. No, kerá si ňedá to razon ta, dá si do črepa predo dvere. Bolo bi ľepši̯e, kebi si aj to presaďila do večiho črepa, abi troška osvi̯ežila tú zem. Abi telko ňevedľi aj abi ostáľi. Ňi je tu ňižd voľačo. I keť ti̯e χrizantémi misi̯a sa vi̯acej stri̯ekať, zato že strašňe kce iχ tem hmiz. Maju ti̯e ľepkavi̯e muške a také ďečo, tak stri̯ekať sa misí aj ot χorobe. Vi̯acej ako sirvotke.“ (informátorka z Hložian (Báčka), príslušníčka strednej generácie)

M. Hríbová (In: Súčasná slovenčina v srbských a slovenských elektronických médiách, 2015.)

Úloha:

Urobte fonetickú transkripciu daných viet.

V poli stojí osamelý dub.

Už nič viac nemám.

[f‿ poľi‿ stojí‿ osamelí‿ dup]

[už‿ ňiž‿ vĭaz‿ ňemám]

Ukážka **čitateľskej** fonetickej transkripcie

D. Dudok: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku, 2010.

Nárečové texty zo Selenče

a) Západoslovenský nárečový typ
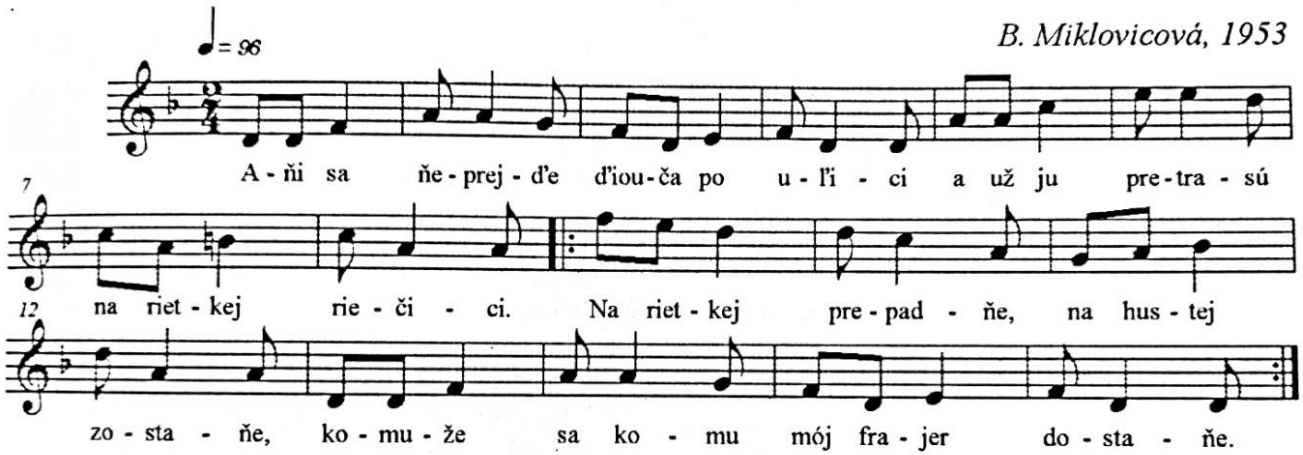
Rozprávala Anna Tomšíková, narodená 14. júna 1900 v Selenči. Na magnetofónový pás nahral 25. marca 1973 *a prepísal Dr. Daniel Dudok.*

Zo života Selenčanov v minulosti. Keď sem já mala patnásť rokú, já sem ňebola pevná, taká drobná sem bola. Ňemla sem moju mamu. Moja mama mi umreli, keď sem mala štrnásť rokú. Potom ma zala stará maťi moja, mojej maminá mama, abi sem tam išla. Oca mi zabili šesnástém roku na vojňe. Potom sem já odešla mojej mamestarej. Víťe, pán profesor, ďe zme mi išli z motikama? Taký batoh na chrbet zme dali. Na celí tíďen jeden chléb a slaňinu. Motiku a batoh na chrbet zvázala a peši do Vajskej. Peši. Celí ďen zme kráčali a keď zme tam došli, potom daj robiť. A večér v sobotu hajde dom. A od slnka do slnka kopať. Ňeskáj to ňepostojí. Ňeskáj to už ňeňi. Ňeskáj len táški majú v rukách krásňe. Ešče sa nájdú, čo idú do pola robiť, ale dójdú pre ňich autovi, limuzíni alebo autobuse, krásňe dójdú. Tu si zastaňe volagďe, posedajú jak páňi a idú na robotu. A večér ho doveze krásňe dom, a to zafčasu. A mi čo zme robívali, to už prešlo. Ale hát, ďekuvať Bohu.

Výraznejšie odchýlky od pivnického nárečia: čil, já sem, mi zme, doveze dom, do pola, kúň, krava ňeoťelila načas alebo ňedonosila ťelátko, robeu som (Pivnica: teraz, já som, mi sme, doveze domu, na rolu, kóň, krava ňeoťelela načas alebo ňedonosela ťelátko, robel som)

461. Aňi sa ňeprejďe ďiouča po uľici

B. Miklovicová, 1953

1. Aňi sa ňeprejďe ďiouča po uľici
a už ju pretrasú na rietkej riečici.
||: Na rietkej prepadňe, na hustej zostaňe,
komuže sa komu, mój frajer dostaňe. :||

2. Dostau sa on dostau, ďiouki susedovej,
ďiouki susedovej, mojej mátki vernej.
||: Prečo mátka, prečo taká čierna choďíš,
či je sapúm drahí, či sa voďe bojíš? :||

3. Sapúm je ňi drahí, voďe sa ňebojím,
od veľkej hrdobe taká čierna choďím.
||: Bola bi ja bola, ako húska biela,
kebi ňechoďila po slňiečku veľa. :||

J. Ferík: Ľudové piesne Slovákov vo Vojvodine, 2004.

JA OM

Sebaidentifikácia v multietnickom prostredí ako prostriedok etnickej tolerancie
2019 – 1 – SK01 – KA201 – 060682

Ďakujem za pozornosť!

Nový Sad, Srbsko
19. – 21. 10. 2020

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ · НОВИ САД ·

UNIVERSITAS STUDIORUM MCMLX NEOPLANTENSIS

Spolufinancované z programu Európskej únie Erasmus+